Numele propriu în procesul traducerii biblice

Sabina ROTENȘTEIN*

Key-words: *proper names, translation, biblical text, grapho-phonetical adaptation, semantical adaptation*.

Integrând traducerea în cadrul proceselor interculturale, E. Nida (1959: 15-18) spune că găsirea echivalenţei celei mai potrivite este problema centrală a oricărui act de comunicare, de la cel mai simplu la cel mai complicat. A obţine „echivalenţa naturală" (Nida 1959: 19) înseamnă a produce acelaşi efect în receptorul limbii-ţintă ca cel stârnit în receptorul textului-sursă. Factorii care influenţează orice proces de comunicare sunt patru: emiţătorul sau sursa, receptorul, mesajul şi cadrul cultural în care se desfăşoară comunicarea. Fiecare act de vorbire chiar în interiorul unei singure culturi presupune un efort de înţelegere, atâta vreme cât reprezentarea mentală a lumii şi a limbii este diferită pentru vorbitor şi pentru ascultător. Situaţia este cu atât mai complicată în cazul unui real proces de traducere când diferenţele lingvistice şi culturale împiedică transpunerea exactă (ibidem). Adaptarea înţelesurilor şi formelor dintr-o limbă în alta presupune un proces de „negociere" (Eco 2007: 18). Traducătorul negociază ce poate pierde şi ce e nevoit să adauge pentru a reuşi să redea cea mai potrivită expresie în limba-ţintă, pentru că traducerea înseamnă «dire presque la même chose» (Eco 2007: 8), câteodată într-un mod mai explicit, câteodată mai implicit decât originalul: „Á ce stade, ce qui fait problème, ce n'est pas tant l'idée de la *même* chose, ni celle de la même *chose*, mais bien l'idée de ce *presque*" (Eco 2007: 8). A obţine o echivalenţă de efect înseamnă a intra în sfera negocierii, a selecta nivelul considerat reprezentativ şi a renunţa la celelalte. În acest sens, o traducere este întotdeauna o problemă de opţiune în echilibrarea pierderilor inevitabile şi a compensaţiilor indispensabile pentru transmiterea semnificaţiilor textului-sursă.

Traducerea onomasticii biblice este orientată de necesitatea redării, pe de o parte, a funcției referențiale a numelui propriu, pe de alta, a sensurilor conotative legate de acesta și relevante în anumite contexte, cu valenţe simbolice, ale textului sacru. De asemenea, noul termen onomastic va tinde să se integreze sistemului românesc şi va suporta, în consecinţă, unele transformări formale. Din această perspectivă, se pot distinge două modalităţi principale de adaptare a numelor proprii în textul biblic românesc: adaptarea formală (grafo-fonetică şi morfologică) şi adaptarea semantică.

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, România.

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

Adaptarea formală

Acest tip de adaptare presupune preluarea formei numelui propriu din limba-sursă ținând cont de ortografia și/ sau fonetica originală. Traducătorul pune accentul pe redarea funcției referențiale a numelui și neglijează conotațiile acestuia din limba-sursă. În analiza traducerii numelor proprii biblice vom urmări acest tip de adaptare pe două niveluri lingvistice:

1. Nivelul grafo-fonetic.

Traducătorul redă forma fonetică sau grafică a numelui propriu, operând modificări ale expresiei așa încât aceasta să corespundă noului sistem fonetic și grafic în care urmează a fi încadrat. Câteva aspecte ale adaptării grafo-fonetice care marchează etape în evoluţia acesteia în limba română pot fi surprinse prin analiza toponimului biblic *Betleem*. Nume cu o mare răspândire în mediul bisericesc şi, în consecinţă, beneficiind de o largă notorietate, forma toponimului a suferit diverse modificări în decursul secolelor, după cum o atestă seria de variante de mai jos:

Vitleem/ Vithleem (CORESI TETRAV.) – *Vetleaem* (PO) – *Vitleaem/ Vitleaim* (NTB) – *Vithleaem* (MS. 45) – *Vithleem* (MS. 4389, ȘAGUNA) – *Vifleim/ Vifleem/ Viflaim/ Vifleaim/ Vifleaem/ Vithleem/ Vithleim/ Vithleaim/ Vithleiam* (VULG. BLAJ) – *Vitleim/ Vitleaem/ Vitleaiam/ Vitleem/ Vifleem/ Vifleaem* (MICU) – *Vitleem/ Vitleim* (B1914) – *Betleem/ Vitleem* (B1944) – *Bethleem* (HELIADE) – *Beth-Lehem/ Bet-Lehem/ Betlehem/ Betleem* (BRIT. 1911/1921) – *Betleem* (NITZ., CORN. 1921/ 1926, RADU-GAL., B1968, ANANIA)

Diversele forme ale numelui au fost generate de modalităţile de adaptare grafo-fonetică, cu transformări mai ales în privinţa consonantismului: substituțiile de sunete *b-v* şi *f-th-t*. Etimonul ebraic **בית לחם**, termen compus cu semnificaţia ‘Haus des Brotes’ (BE), ‘place of bread’ (DB), a trecut în greacă sub forma *βηθλεέμ*, unde oclusiva labială sonoră *β*, moştenită din indo-europeană (cf. lat. *b*, scr. *b*), păstrată până în secolele al IV-lea și al V-lea î. Hr., suferă un proces de alterare şi devine spirantă (Ștef 1962: 179). În aceste condiţii, transcrierea literei greceşti *β* se face printr-un sunet capabil să redea spirantizarea. Limba slavă l-a redat prin slova **в**, după cum o atestă biblia de la Ostrog prin forma: ***виѳлеємъ***. Variantele au trecut şi în română conform pronunţiei slave şi greceşti. Astfel, apare *Vitleem/ Vithleem* la CORESI TETRAV., *Vithleem* în MS. 4389, texte traduse după originale slave. Scrierile care au avut la bază un original grecesc redau şi ele această pronunţie prin *V-*: MS 45, rezultat al traducerii milesciene şi al reviziei unui anonim moldovean[1], atestă formele *Vithleaem*, iar BB cunoaşte numai forme cu constrictivă: *Vithleaem(ul), Vithleem*, *Vithleaim*. Plecând de la textul *Bibliei de la Bucureşti*, cu o puternică influenţă asupra scrisului bisericesc ulterior, formele în *V-* iniţial s-au perpetuat, continuând acest tip de adaptare grafo-fonetică a toponimului: ȘAGUNA, MICU atestă

[1] Drept autor al reviziei, N.A. Ursu îl consideră pe Dosoftei, mitropolitul moldovean, în urma analizei pasajelor din parantezele unghiulare roșii, completate de către revizor în traducerea lui Milescu după ediția lui R. Daniel, a căror limbă este extrem de apropiată de restul textului manuscrisului, atât ca stil și lexic, cât și prin particularitățile fonetice și morfologice specific moldovenești (2003: 357 sqq).

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

forme similare, iar, mai târziu, acestea apar şi în B1914,care este izolată, din acest punct de vedere, în epocă, atestând forme onomastice vetuste. Toponimul apare însă în această variantă, cu *V-* iniţial, şi în texte care au un original latin precum PO şi VULG. BLAJ: *Vetleaem* şi, respectiv, *Vifleim(ul), Vifleem, Viflaim, Vifleaim, Vifleaem(ul), Vithleem(ul), Vithleim(ul), Vithleaim, Vithleiam*. Forma este întrucâtva surprinzătoare, de vreme ce nu corespunde nici pronunţiei, nici ortografiei latine. Etimonul latinesc *Bethlehem* se citeşte cu oclusivă, deci adaptarea numelui, fie bazată pe forma scrisă, fie pe cea fonetică, trebuia să prezinte un *B-* iniţial. Deşi un toponim de asemenea notorietate poate apărea cu o formă deja impusă în limbă şi acceptată de comunitatea de vorbitori, adaptările *b* latin → *v* românesc în cazul unor nume prea puţin sau deloc cunoscute de către traducători, care le-au redat spontan în această formă, poate indica şi o altă explicaţie[2]. Uniţii de la Blaj au adoptat o tipologie specifică adaptării numelor proprii din greacă şi slavă, dominantă în epocă, în toate textele bisericeşti răsăritene. Prin aceasta doreau să se distanţeze de textele catolice care au preluat onomastica după model latin şi totodată să-şi afirme identitatea ritualică care rămăsese de tip oriental, în ciuda celei dogmatice de sorginte apuseană[3].

Urmărirea evoluţiei formelor arată că adaptarea cu *V-* iniţial este dominantă până la jumătatea secolului al XIX-lea indiferent de original, după care adaptările atestă extrem de frecvent *B-* iniţial, prima formă rămânând izolată şi fiind apoi eliminată. Influenţa foneticii onomasticii ebraice, cunoscute prin traducerile care se fac la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în cel de-al XX-lea direct după textul masoretic, duce la modificarea multor nume proprii, printre care şi a toponimului aici în discuţie la care *V-* este înlocuit cu *B-*. De asemenea, curentul de relatinizare a formelor onomastice din antroponimia generală, înscris într-un cadru cultural mai

[2] În cazul unor nume precum *Iavil*, textul *Paliei* prezintă o formă cu constrictivă, dar vocalizarea nu este cea a Septuagintei, ci cea din textul Vulgatei, utilizată de traducători alături de Pentateuhul lui Heltai drept original (lat. *Iabel*, magh. *Iabal*). Apariţia unei variante cu *v* pentru *b* latin şi *i* pentru *e* demonstrează existenţa unor deprinderi de adaptare de tip greco-slav, pe care traducătorii le utilizau indiferent de original, şi nu neapărat existenţa unui text grec sau slavon, unde aceste nume apar sub forma gr. Ἰωβήλ şi, respectiv, sl. **Ꙗ́вил**. În acelaşi fel apare şi varianta *Iavel* din *Vulgata de la Blaj*, unde vocala *e* este păstrată după latinescul *Iabel*, iar consoana este transformată în conformitate cu modalitatea de adaptare de tip greco-slav. Forma *Iovil* a tipăriturii bucureştene din 1688 preia întocmai gr. Ἰωβήλ, cu vocalizarea specifică Septuagintei.

[3] Traducerea *Vulgatei de la Blaj* s-a realizat, conform constatărilor lui Ioan Chindriş (Chindriş, Iacob 2007: 145), după textul latin al ediţiei din 1690 de la Veneţia, care respecta modelul autorizat de Biserica Catolică prin Sinodul de la Trident şi diferit, în ce priveşte numărul cărţilor biblice, de Septuaginta. Dar Petru Pavel Aron, încercând stabilirea unei punţi de legătură între dogma catolică şi latura orientală a bisericii uniţilor, aşază printre cărţile canonice şi *Rugăciunea lui Manasie*, *3 Ezdra*, *4 Ezdra*, excluse de modelul tridentin al catolicilor (ibidem). Împletirea în aceeaşi realizare culturală a doctrinei bisericii apusene şi a cutumelor confesionale răsăritene este vizibilă şi în planul onomasticii: deşi originalul este latin, numele proprii sunt redate fie în forma lor consacrată deja de tradiţia anterioară de tip greco-slav, fie într-o variantă adaptată după tipologia preluării formelor onomastice din limbile slavă şi greacă, utilizate de biserica ortodoxă drept limbi sacre.

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

larg de reafirmare a romanității limbii noastre[4], s-a repercutat și asupra numelor proprii biblice. Biblia lui Heliade Rădulescu este un astfel de exemplu prin încercarea de adaptare a numelor din textul grecesc după tipologia utilizată în acest scop în limba latină. Și aici forma toponimului va fi transformată în *Bethleem*. Ambele influențe, una intrinsecă onomasticii biblice și alta specifică limbii române în ansamblu, au determinat modificarea sunetului inițial din *V-* în *B-*.

Numele biblic are și un corespondent în lexicul comun atestat într-o mare varietate de forme, prezentând aceeași modificare fonetică: *vicleim, vicleiem, vifleim, viflaim, viclei, vicleien, vicliem, vifleiem, vifliem, viflăim, viflăiem, vitleim, vitflaiem, vefleim, betleiem*. Termenul, substantiv neutru, este întâlnit cu mai multe sensuri: 1. dramă populară veche, de origine creștină, reprezentând nașterea lui Hristos, jucată de obicei de către flăcăi în costume caracteristice în zilele Crăciunului, irozi; cântece sau versuri care narează nașterea lui Hristos, spuse cu prilejul reprezentării acestei drame; 2. reprezentație teatrală cu păpuși având ca temă nașterea lui Hristos; (regional) vertep (DLR 2010: s. *v.*). Termenul pare să fi avut o relativă frecvență în uz, de vreme ce are un derivat, *vifleimaș*, cu sensul 'persoană care face parte dintr-un grup care umblă cu vicleimul' și ajută la formarea unei locuțiuni adverbiale: *de vicleim* 'caraghios, ridicol' (ibidem). Termenul a intrat în folclorul românesc prin numele unei drame religioase, *Vicleimul*, formă de teatru popular propriu-zis, determinat de influențe târzii de natură cărturărească, unde dialogul, costumele și măștile au un rol important (Haja 2005: 64). Forma cea mai frecventă este *vicleim,* cu transformarea *tl* < *cl*, care poate fi găsită și la termeni precum *hitlean* < *hiclean/ viclean*, indicând circulația în limba vorbită a termenului. Forma este conservată în textele literaturii populare și culte până astăzi, dar existența celorlalte variante și multitudinea acestora arată că legătura formelor create prin antonomază[5] cu numele propriu originar nu s-a rupt: *betleiem* reia o formă târzie a toponimului. Originea cărturărească a acestei drame religioase, precum și relaționarea permanentă în cadrul reprezentației cu toponimul aferent a permis păstrarea legăturii și modificarea formală a numelui comun după cel propriu.

[4] Cercetătorii care au studiat diacronic prenumele românești (vezi Cristureanu, Tomescu) au remarcat o modificare radicală în această perioadă determinată de reorientarea spre formele onomastice apusene și părăsirea variantelor tradiționale dominante până atunci atât în plan rural, cât și urban. Apar dublete precum *Ambrosie/ Amvrosie, Beniamin/ Veniamin, Febronia/ Fevronia, Lucian/ Luchian, Marcel/ Marchel, Cezar/ Chesaris, Sabin/ Savin* (Cristureanu 2006: 31) care afectează chiar unele nume calendaristice bine inserate și vechi în sistemul onomastic românesc tradițional (forma *Bazil* pentru *Vasile*). Deși tratamentul lor ulterior a fost diferențiat (unele s-au menținut, altele au fost eliminate, considerate drept pedante), ele au creat o segregare a onomasticii în zone definite prin trăsăturile popular/arhaic, pe de o parte, și urban/cult, pe de alta.

[5] Facem o distincție între antonomază și lexicalizare: antonomaza se realizează prin modificarea numelui propriu pe planurile: formal (apar formele de plural, determinarea), referențial (trimiterea la alt referent decât cel originar), semantic (selectarea unui sens din aria de sensuri conferite discursiv numelui propriu). Nu este obligatoriu ca modificarea să se realizeze pe toate planurile, iar, în antonomază, cuvântul nu își pierde total legătura cu numele propriu, uneori chiar conservând caracterul proprial: *un Betleem al budiștilor*. Formele lexicalizate sunt nume comune, a căror origine de natură onomastică nu mai este cunoscută de către vorbitori (Leroy 2004: 20 sqq).

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

Din dorinţa de redare cât mai exactă a etimonului apare digraful *th*, un simplu marcaj grafic al relaţiei cu originalul, de vreme ce sistemul fonetic al limbii române nu cuprinde dentale aspirate. Digraful, a cărui prezenţă era favorizată şi de scrierea cu caractere chirilice (unde exista litera **ѳ**), capabilă să redea aspiraţia consonantică, era preluat după etimonul grecesc (MS. 45, BB, HELIADE), slav (MS. 4389), latin (VULG. BLAJ) sau ebraic (BRIT. 1911/1921). Integrarea toponimului în sistemul onomastic românesc a dus la impunerea formei fără aspiraţie, adecvate particularităţilor fonetice şi fonematice româneşti, aşa cum apare în ediţiile moderne. O primă astfel de formă, fără aspiraţie, apare totuşi la Coresi şi în *Palia de la Orăştie*, text de la sfârşitul secolului al XVI-lea, conceput de către traducători în vederea facilitării accesului cititorului la mesaj şi lectură, prin operarea unei serii mai largi de adaptări la sistemul lingvistic românesc, inclusiv la nivelul numelor proprii.

2. Nivelul morfologic.

Adaptarea priveşte integrarea noului nume în sistemul onomastic românesc, prin renunţarea la marcajele originalului şi exprimarea informaţiei gramaticale cu mijloacele limbii-ţintă. Astfel, urmărirea exprimării genitivului aceluiaşi toponim în mai multe texte biblice ilustrează procesul de integrare morfologică, de la forma copiată din greacă până la cea actuală, bine adaptată sistemului.

În manuscrisul milescian al Vechiului Testament sintagma *hatmanii Olivemas* este o preluare întocmai a formei numelui din greacă υἱοὶ Ολιβεμας (SEPT. VEN.[6]), cu păstrarea desinenţei de genitiv din limba greacă -ς. Varianta din tipăritura bucureşteană de la 1688, *feciorii Olivemasii*, încearcă să realizeze o primă formă de adaptare la sistemul românesc prin alipirea sufixul de genitiv *–ii* nu la rădăcina numelui, ci la versiunea din original şi din manuscrisul milescian, păstrând aşadar încă desinenţa de genitiv a numelui din greacă. Abia în ediţia lui Samuil Micu forma corectă de nominativ, *Olivema*, va fi reconstituită, iar genitivul va căpăta aspect perfect integrabil sistemului onomastic românesc, *feciorii Olivemii*, fiind conservat şi în ediţiile ulterioare: *feciorii Olivemii* (B1914); *fiii Oholibamei* (ANANIA). Aceleaşi probleme de adaptare se pot observa la un alt nume propriu feminin, care, în cazul primelor ocurenţe din manuscrisul milescian, este preluat împreună cu desinenţa -ς de genitiv grecesc, *ficiorii Valas* după τῶν ὑιῶν Βαλλάς (SEPT. VEN.). Ediţiile următoare, *Biblia de la Bucureşti* şi cea a lui Samuil Micu, încearcă o adaptare la formele româneşti de genitiv, dar păstrează, la fel ca mai sus, şi desinenţa grecească de genitiv la care alipesc sufixul *–ii*: *feciorii Valasii* (BB); *feciorii Valasii* (MICU). O formă bine integrată apare abia în ediţia sinodală din 1914, când desinenţa cazuală este adăugată direct rădăcinii numelui şi nu desinenţelor greceşti: *feciorii Vallii*, formă păstrată şi în ediţiile ulterioare, cu diferenţele apărute din reconstituirea numelui după etimonul ebraic: *feciorii Bilhăi* (ANANIA).

[6] Traducerea milesciană a *Vechiului Testament* s-a realizat după textul grecesc al Septuagintei în ediţia Frankfurt din 1597, dar, în această lucrare, pentru locurile care lipsesc din ediţia Frankfurt, a fost utilizată Septuaginta editată la Veneţia.

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

Adaptarea semantică

Acest tip de adaptare privește redarea în limba-țintă a sensului etimonului numelui propriu din limba-sursă. Adaptarea semantică estompează (chiar anulează în cazul apelativizării) funcția referențială a numelui, accentuând însă sensurile sale conotative, importante pentru înțelegerea simbolismului care decurge din actul numirii. Adaptarea de acest tip este mai puțin relevantă din perspectiva preluării numelor proprii biblice în limba română, fiind de cele mai multe ori o redare întocmai a formelor traduse deja din original. Traducătorii români au inovat puțin sau deloc în această privință. Cum se va vedea și din exemplul de mai jos, textul grecesc (și, în consecință, și cel slav) este cel care adaptează semantic cele mai multe nume, în timp ce biblia latină le transpune grafo-fonetic. Astfel, și în edițiile românești, cele mai multe nume adaptate semantic se întâlnesc în textele cu original grecesc, contrastând prin aceasta cu traducerile după versiunile latină sau ebraică ale bibliei. Tendința traducătorilor moderni, precum Bartolomeu Anania care urmează o versiune septuagintară, este însă de a elimina din textul propriu-zis numele adaptate semantic și de a utiliza transpuneri grafo-fonetice după onomastica ebraică. Formele traduse ale Septuagintei sunt redate în note explicative, compensând astfel pierderea conotațiilor numelui propriu transpus grafo-fonetic.

Apariția acestui tip de adaptare în textul grecesc este motivată de condițiile specifice ale traducerii efectuate pentru evreii din Alexandria în secolul al III î. Hr. Traducătorii Pentateuhului erau buni cunoscători de ebraică și au încercat să dea o traducere explicită în greacă care să cuprindă cât mai multe din sensurile textului ebraic (vezi Harl, Dorival et alii 2007). Echivalarea semantică a numelor proprii se înscrie în acest proces mai larg de transmitere nuanțată a valorilor de sens și simbolice ale textului ebraic: "The Greek translation of the Books of Moses is one of the earliest interpretation of the Pentateuch known to us" (Hayward 2005: 3). Ulterior, concepția traductologică s-a schimbat inclusiv în rândul revizorilor Septuagintei care au optat pentru o redare din ce în ce mai literală (revizia Aquila). În mod paradoxal forma cea mai liberă este și cea mai veche. Straturile mai recente ale textului septuagintar sunt expresia modificării spre formalism[7] a concepțiilor traducătorilor (Harl, Dorival et alii 2007: 3). În plan onomastic, primii traducători ai Pentateuhului au redat numeroase nume proprii, din contexte cu valențe simbolice ale textului biblic, prin calchiere, în vederea exprimării sensurilor asociate formelor onomastice. Ulterior, odată cu predominarea literalismului[8] în concepția revizorilor

[7] Traducerea literală este în legătură cu concepția despre capacitatea limbii respective de a reda textul sacru. Pentru primii traducători ai Septuagintei greaca era o limbă în care textul sfânt putea fi scris (spre deosebire de aramaică, în care se puteau realiza doar comentarii orale ale Torei). Cu timpul s-a pierdut încrederea în capacitatea de expresie a textului grecesc, iar revizorii Septuagintei vor apropia textul acesteia din ce în ce mai mult de versiunea ebraică (vezi Harl, Dorival et alii 2007). Aceeași neîncredere în posibilitățile limbii de a exprima misterul textului sacru justifică și literalismul traducerilor în limbile vernaculare.

[8] James Barr (1979: 291) distinge două niveluri de interpretare care apar în grade diferite în procesul traducerii: 1. O interpretare de bază prezentă în orice traducere și care vizează diferența lingvistică dintre cele două limbi și 2. O interpretare, mai complexă, de conținut care privește selectarea unui anumit nivel de semnificații considerat principal și adaptarea mesajului poziției hermeneutice

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

textului grecesc, unele adaptări semantice au fost înlocuite cu transpuneri grafo-fonetice ale formelor ebraice.

Bibliile românești care urmează textul grecesc preiau modalitatea de calchiere a numelor proprii, mai ales în structurile în care sensul etimonul este conotat simbolic. Analiza unui toponim astfel adaptat va ilustra jocul textului sacru cu valorile numelui propriu de marcă de identificare, descriere și simbol, și va evidenția măsura în care acest tip de adaptare este reprezentativ în primul rând pentru textul grecesc și, doar indirect, pentru textul românesc. Astfel, toponimul *Bethel* compus, pe de o parte, din *Beth-* însemnând 'casă' și indicând prezența unui templu în acel loc, element regăsibil și în alte toponime precum *Bethleem* sau *Bethania*, și, pe de alta, din *–El* care trimite la Dumnezeu, este tradus prin Οἶκος θεοῦ în textul Septuagintei în scena confruntării lui Iacob. Comentatorii textului grecesc au evidențiat aici valoarea simbolică a acestei traduceri a numelui *Betel*. Istoria lui Iacob numit ulterior Israel din prima carte biblică este redată în textul Septuagintei ca istoria poporului evreu, "a prefiguring of Israel destiny" (Hayward 2005: 40), iar întâlnirea cu îngerul de la Betel se aseamănă cu cea a lui Moise cu Dumnezeu. Dorind să dea cititorului această impresie traducătorii vor reda toponimul prin Οἶκος θεοῦ, vorbind de un loc neconturat încă bine, căci textul trebuia să trimită cu gândul la locul unde, ulterior, Dumnezeu apare lui Moise. Termenul *loc* este suprasolicitat într-o povestire așa scurtă, fiind utilizat de șase ori, pentru a potența valoarea simbolică a semnificațiilor numelui Οἶκος θεοῦ. Legătura cu toponimul ebraic nu e pierdută, pentru că *Betel* este *casa lui Dumnezeu*, iar valorile sale semantice sunt puse în slujba semnificațiilor simbolice ale textului Septuagintei (Hayward 2005: 42-43). Textul este reprodus întocmai de traducerea românească a lui Nicolae Milescu.

> Fac. 28: 17-19 καὶ ἐφοβήθη καὶ εἶπεν ὡς φοβερός ὁ τόπος οὗτος οὐκ ἔστιν τοῦτο ἀλλ' ἢ οἶκος θεοῦ καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ (...) καὶ ἐκάλεσεν Ιακωβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείου Οἶκος θεοῦ. (SEPT. VEN.)

> Fac. 28: 17-19 *Foarte straşnic iaste locul acesta; nu iaste acesta fără numai casa lui Dumnedzău şi aceasta-i poarta ceriului; (...) Şi numi numele locului aceluia Casa lui Dumnedzău* (MS. 45).

Numele se transmite astfel, în forma adaptată semantic, și altor ediții de sorginte septuagintară până după 1914: *Casa lui Dumnezeu* (BB), *Casa lui Dumnezeu* (MICU), *casa lui Dumnezeu* (B1914). De asemenea, tot o variantă calchiată apare în manuscrisul 4389: *Casa lui Dumnezeu* preluând forma onomastică din Biblia de la Ostrog. Opțiunile traducătorilor se vor schimba după apariția primelor traduceri ale textului masoretic care păstrează formele adaptate grafo-fonetic cât mai

adoptate. Traducerea biblică literală realizează numai primul nivel, cel al diferențelor lingvistice, lăsând în seama cititorilor opțiunea în perceperea semnificațiilor. Justificarea se găsește, odată cu neîncrederea în capacitatea limbii-țintă de a reda complet semantica textului biblic, în refuzul limitării sensurilor profunde și multiple ale textului sacru la o singură interpretare, cea a traducătorilor (Barr 1979: 290-291).

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

aproape de original: *Bethel* (BRIT. 1911/1921), *Betel* (CORN. 1921/ 1926, RADU-GAL.). Ediţiile care vor urma, realizate după textul grecesc, vor adopta maniera redării conjugate atât a formei adaptate grafo-fonetic, prezentă în text, cât şi cea adaptată semantic, aflată în notă. Astfel, în traducerea după Septuaginta a lui Bartolomeu Anania, forma *Betel* se găseşte în textul biblic propriu-zis, iar traducerea componentelor sale, aşa cum figurează de fapt în textul grecesc, se află în notă: *Casa lui Dumnezeu*. În evoluţia textului biblic românesc, formele onomastice adaptate grafo-fonetic se vor impune în faţa celor adaptate semantic din necesitatea menţinerii identităţii referentului, precum în originalul ebraic. Trebuie menţionat că traducerile după textul Vulgatei (*Palia de la Orăştie*, după originale maghiar şi latin, şi *Vulgata de la Blaj*, după original latin), deşi au situaţii de adaptări semantice ale unor forme onomastice, prezintă astfel de ocurenţe mult mai rar. În textul latin onomastica ebraică este adaptată grafo-fonetic şi astfel se transmite şi versiunilor româneşti:

> Fac. 28: 17-19 *Quam terribilis est, inquit, locus iste: non est hic aliud nisi domus Dei et porta caeli. [...] Appellavitque nomen urbis Bethel, quae prius Luza vocabantur* (VULG.).

> Fac. 28: 17-19 „*Câtu-i de înfricoşat – au zis – locul acesta! Nu-i altăceva aceasta, fără casa Domnului şi poarta ceriului."[...] Şi au chemat numele cetăţii Vethil, care mai înainte să chema Luza* (VULG. BLAJ).

Prin acest tip de adaptare care favorizează latura semantică ediţiile septuagintare şi cele care preiau textul slav se disting de cele cu original latin sau ebraic.

Aspectul formal al numelor proprii este relevant pentru modul cum traducătorii au redat în onomastica biblică românească fonetica/ ortografia formelor din original, semnificaţiile categoriale, gramaticale şi chiar conotaţiile (de natură culturală/ confesională) acestora, aşa încât studiul procesului său de adaptare în limba română să cuprindă întreaga sa complexitate de semn lingvistic deplin, cu funcţionare specifică în sistemul lingvistic românesc. Adaptarea semantică, deşi de cele mai multe ori simplă preluare după original, poate fi analizată şi în textul românesc din perspectiva modului în care valorile simbolice ale originalului sunt redate în traducere.

Bibliografie

Izvoare şi lucrări de referinţă

ANANIA = *Biblia sau Sfânta Scriptură.* Ediţie jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Bucureşti, 2001.

B1914 = *Biblia adecă dumnezeeasca Scriptură a legii Vechi şi a Celei Nouă,* tipărită în zilele majestăţii sale Carol I [...], ediţia Sfântului Sinod, Bucureşti, Tipografia cărţilor bisericeşti, 1914.

B1944 = *Biblia sau Sfânta Scriptură,* după textul grecesc al Septuagintei, [...] cu binecuvântarea Sfântului Sinod, ediţia a II-a, Bucureşti, 1944.

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

B1968 = *Biblia sau Sfânta scriptură,* tipărită [...] cu aprobarea Sfântului Sinod, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al BOR, 1968.

BB = *Biblia ádecă Dumnezeiasca Scriptură a ceii Vechi şi ale ceii Noao Leage, toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţelegerea limbii rumâneşti, cu porunca preabunului Domn Ioan Şărban Cantacuzino Basarabă Voievod...*, Bucureşti, 1688. Retipărită după 300 de ani în facsimil şi transcriere [...], Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al BOR, 1988.

BE = Jürgen Schweinnen, *Biblische Eigennamen.* Gottes-, Personen- und Ortsnamen im Alten Testament, Hänssler, Neuhausen/ Stuttgart, 1995.

BRIT. 1911 = *Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament.* Tipărită cu spesele Societăţii de Biblii Britanică şi Străină, Bucureşti, Str. Salcâmilor 2, 1911.

BRIT. 1921 = *Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament.* Ediţiune nouă revizuită după testurile originale şi publicată de Societatea Biblică pentru Britania şi Străinătate, Bucureşti, 1921.

CORESI TETRAEV. = Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Braşov, 1560-1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti*. Ediție alcătuită de Florica Dumitrescu, Bucureşti, 1963.

CORN.1921 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, tradusă de D. Cornilescu, Bucureşti, Societatea Evanghelică Română, 1921.

CORN.1926 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, Bucureşti, Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia şi Străinătate, 1926.

DB = *A dictionary of the Bible. Dealing with its Language, Literature and Context Including the Biblical Theology*, edited by James Hastings with the assistance of John Selbie, A. B. Davidson, S. R. Driver, H. B. Swete, Hendrickson Publishers, 1988.

DLR = *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică după *Dicționarul limbii române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), vol. XVIII, București, Editura Academiei Române, 2010.

HELIADE = *Biblia Sacra que coprinde Vechiul şi Noul Testament dupŏ quei septedeci, tradusa din hellenesce dupo editia typarita in Athene 1843 sub preveghierea Synodului sacru al Helladei de I. Heliade R., Paris, in typographia lui E. Voitelain si comp.....*, Paris, 1859.

MICU = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi şi a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înţălesul limbii româneşti (...)*, Blaj, 1975.

MS. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată de Nicolae Milescu și revăzută de un anonim în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

MS. 4389 = Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată după slavonă și latină de un anonim muntean, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

NITZ. = *Biblia sau Sfânta Scriptură...*, traducere de N. Nitzulescu, 1908.

NTB = *Noul Testament sau Împăcarea cu Leagea noao a lui Iisus Hristos Domnului nostru. Izvodit cu mare socotinţă, den izvod grecescu şi slovenescu pre limbă rumânească...*, Bălgrad, 1688 [ediție modernă: Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1988].

OSTROG. = *Библїа, сирѣчь Ветхаго и Новаго Завѣта по ѥзыцѣ словенскоу* (…), Ostrog, 1581.

PO = *Palia de la Orăştie (1581–1582).* Text, facsimile, indice, ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1968.

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

RADU-GAL. = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi a Noului Testament, tradusă după textele originale ebraice şi greceşti de preoţii profesori Vasile Radu şi Gala Galaction, din înalta iniţiativă a Majestăţii sale Regelui Carol II*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II“, 1938 (ediţia a II-a, 1939).

SEPT. = *Septuaginta, id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*. Edidit Alfred Rahlfs, Stuttgard, 1967.

SEPT. FRANKF. = *Τῆς Θείας Γραφῆς Παλαίας Δηλαδὴ καὶ Νέας Διαθήκης ἁπάντα – Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionobus aucta et illustra, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes*, 1597.

SEPT. LOND. = *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, Vetus Testamentum Graecum, ex Versione Septuaginta Interpretum* [...], Londini, excudebat Rogerus Daniel, prostat autem venale apud Joannem Martin & Jacobum Allestrye, 1653.

SEPT. VEN. *Ἡ θεία Γραφὴ δηλαδὴ Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ἅπαντα*, *Divina Scriptura nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia* [...], παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ [...], Venetiis MDCLXXXVII.

ȘAGUNA = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii cei vechi şi a cei noao*, tipărită (...) sub privegherea şi cu binecuvântarea excelenţei sale, prea sfinţitului Domn Andreiu, Baron de Şaguna, Sibiu, 1956-1958.

VULG. = *Bibliorum Sacrorum juxta Vulgatam clementinam nova editio* [...], curavit Aloisius Grammatica, Typis polyglotis Vaticanis, 1929.

VULG. BLAJ = *Biblia Vulgata Blaj 1760-1761*, vol. I-V, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Literatură secundară

Andriescu 1988: Alexandru Andriescu, *Locul Bibliei de la Bucureşti în istoria culturii, literaturii şi limbii române literare*, în *Biblia de la Bucureşti (1688)*, Pars I, *Genesis*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Iaşi (Universitatea „Al. I. Cuza”, Albert-Ludwigs-Universität-Freiburg).

Barr 1979: James Barr, *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations*, în „Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, philologisch-historische Klasse”, Göttingen.

Chindriș, Iacob 2007: Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Pavel Aron*, Blaj, Editura Astra.

Cristureanu 2006: Alexandru Ovidiu Cristureanu, *Aspecte ale onomasticii româneşti în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, influenţa curentului „latinist” în domeniul numelor proprii*, prefață de Mircea Borcilă, ediție de Ana Cristurean, Diana Cristurean şi Vasile Lechinţan, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star.

Eco 2007: Umberto Eco, *Dire presque la même chose. Expériences de traduction*, traduit de l’italien par Myriem Bouzaher (ediția italiană 2003), Paris, Bernard Grasset.

Leroy 2004: Sarah Leroy, *De l’identification à la catégorisation. L’antonomase du nom propre en français*, Louvain/ Paris/ Dudley, MA, Éditions Peeters.

Haja 2005: Gabriela Haja, *Terminologia teatrală românească*, Iași, Editura Timpul.

Harl, Dorival et alii 2007: Marguerite Harl, Gilles Dorival, Olivier Munnich, *Septuaginta. De la iudaismul elenistic la creştinismul vechi*, traducere din limba franceză şi îngrijire ediție Mihai Valentin Vladimirescu (prima ediție 1988), Bucureşti, Editura Herald.

Hayward 2005: C.T.R. Hayward, *Interpretations of the Name Israel in Ancient Judaism and Some Early Christian Writings*. *From Vistorious Athlete to Heavenly Champion*, Oxford University Press.

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)

Nida 1959: Eugene A. Nida, *Principles of Translation as Exemplified by Bible Translating*, în *On Tanslation*, Massachusetts, Cambridge, Harvard University Press.
Ștef 1962: Felicia Vanț-Ștef, *Morfologia istorică greacă*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
Tomescu 2001: Domnița Tomescu, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, București, Editura Univers Enciclopedic.
Ursu 2003: N. A. Ursu, *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al „Vechiului Testament" tradus de Nicolae Spătarul (Milescu)* în *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iași, Editura Cronica.

The Proper Name in the Process of Biblical Translation

The paper presents the types of proper names' adaptation in the Romanian biblical texts. The translation of onomastic terms has to render, on the one hand, the referential function of proper names and, on the other, the connotative meanings implied in the etymon of the name and relevant in some symbolic contexts of the sacred texts. Also, the new onomastic term has to accomodate with the Romanian grammatical system and to undergo a series of formal transformations. We can distinguish two main modalities of proper names' adaptation in the Romanian biblical texts: formal adaptation (grapho-phonetical and morphological) and semantic adaptation. The first type is represented in this article by the variety of forms of toponym *Betleem*, which has old occurrenses as *Vitleem* and *Vifleim* ressembling the Slavonic and Greek etymon. These old forms changed in the XIXth century in the same time with the whole process of modernization of the Romanian language, in general, and the biblical text, in particular. On the morphological level, the integration of the new name in the Romanian onomastic system concerns the replacement of the original morphological items with those of the target language. The initial occurrences of names are still preserving some Greek endings while the modern ones became perfectly fitted to our system. The second type of adaptation is represented by the translation of the toponym *Betel* (*the house of God*) related with the semantics and symbolism of the biblical text. In the evolution of the Romanian sacred text the grapho-phonetically adapted names are preferred in stead of those semantically adapted because of the necessity of maintaining the identity of the referent.

BDD-A1107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 01:03:28 UTC)